

Т. М. Слінько

кандидат юридичних наук, професорка
Національного юридичного університету імені Я. Мудрого

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ОСНОВНОМУ ЗАКОНІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу концептуальних та нормативно-правових засад імплементації європейських стандартів у сфері свободи вираження поглядів до Основного Закону України. Автор обґрунтовує, що свобода вираження є не лише базовим правом особи, а й фундаментальним елементом демократичного правопорядку, індикатором якості публічної влади, правового режиму та суспільної відкритості. Європейська інтеграція України розглядається як стратегічний та цивілізаційний вибір, що зумовлює потребу глибинної конституційної трансформації. Особлива увага приділяється аналізу статті 34 Конституції України у контексті міжнародних зобов'язань держави, зокрема щодо забезпечення ефективного механізму реалізації та обмеження свободи вираження відповідно до триступеневого тесту, що передбачає наявність законної мети, правової визначеності та необхідності в демократичному суспільстві. У роботі висвітлено брак конституційного розмежування між професійним і непрофесійним використанням свободи слова, відсутність конституційного закріплення академічної свободи та обмежену конкретизацію інтелектуальних свобод.

На основі рішень Європейського суду з прав людини продемонстровано необхідність виваженого балансування між свободою слова та легітимними інтересами – честю, безпекою, публічним порядком. Стверджується, що впровадження європейських стандартів у сфері свободи вираження в Конституцію України є не лише вимогою часу, але й інструментом поступу до органічного конституціоналізму, що ставить у центр уваги права людини, демократичну відповідальність та верховенство права.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, європейські стандарти, Конституція України, свобода слова, права людини, євроінтеграція, обмеження прав людини, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. У сучасному демократичному суспільстві право на свободу вираження поглядів є одним із ключових елементів конституційного ладу, що забезпечує функціонування відкритого плюралістичного простору, розвиток політичного дискурсу, свободу інформаційного обміну та формування громадянської позиції. Це право є не лише індивідуальним привілеєм, а й необхідною умовою реалізації інших основоположних прав і свобод людини, таких як свобода зібрань, політична участь, право на інформацію тощо. Його закріплення у статті 34 Конституції України свідчить про інтеграцію європейських правових цінностей у національну правову систему,

а також про спрямованість держави на побудову правової держави, заснованої на принципах верховенства права, справедливості, демократизму та гуманізму. У центрі такої моделі державності перебуває людина як найвища соціальна цінність, а її свободи – як об'єкти конституційного захисту – набувають особливого значення. Водночас, попри достатньо ліберальне нормативне регулювання свободи вираження в Україні, існують низка проблемних аспектів, пов'язаних із її реалізацією на практиці. Йдеться, зокрема, про потенційні загрози обмеження цього права в умовах воєнного стану, гібридної агресії та інформаційних викликів. Потребує осмислення й дотримання балансу між

свободою слова та потребами національної безпеки, що неможливе без аналізу принципів пропорційності, законності та необхідності. Крім того, спостерігається певний вакуум у науковій розробці саме конституційно-правового аспекта цього права, оскільки більшість існуючих досліджень або носять загальнотеоретичний характер, або обмежуються публіцистичними оцінками. Це підвищує необхідність системного наукового осмислення проблематики реалізації та захисту права на свободу вираження поглядів у конституційному полі України.

Метою дослідження є полягає в аналізі нормативних орієнтирів та передумов закріплення в Конституції України положень, що відповідають європейським стандартам свободи вираження поглядів.

Ступінь наукової розробки проблематики. Попри наявність окремих досліджень, присвячених свободі вираження поглядів, зазначена тематика досі не отримала комплексного конституційно-правового висвітлення. Певні теоретичні положення, пов'язані із реалізацією цього права, аналізувалися в межах загальної теорії прав людини (Ю. Шемшученко, П. Рабінович, Л. Ярмол), а також у контексті практики Європейського суду з прав людини (О. Литвинов, С. Гончаренко). Водночас питання системного конституційного аналізу змісту, гарантій і меж реалізації права на свободу вираження в умовах європейської правової трансформації України досі залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Право на свободу вираження поглядів належить до базових прав людини, які становлять фундамент демократії, правопорядку та відкритого суспільства. Його реалізація є не лише індикатором наявності правового режиму, а й критерієм реального стану верховенства права, політичної плюралістичності, суспільної толерантності й гуманізму державної політики. У цьому контексті особливої ваги набуває з'ясування сутності, змісту й конституційного статусу права на свободу вираження поглядів як одного з основоположних прав, що має прямий зв'язок із ідеологією демократизму. У правовій

державі захист свободи висловлювань становить не декларативну, а практичну складову взаємодії між особою і державою. Людина не може вважатися дійсно вільною, якщо вона позбавлена можливості вільно висловлювати свої думки, переконання, оцінки – не побоюючись переслідування, обмежень чи репресій за умови, що її висловлювання не посягають на публічний порядок, права інших осіб або національну безпеку. Такий підхід прямо впливає з положень статті 10 Європейської конвенції з прав людини, яка визнає право на свободу вираження одним із головних елементів політичного самовираження особистості, формування громадської думки та забезпечення демократичного процесу.

Курс на європейську інтеграцію є свідомим вибором, зробленим українським народом і органами державної влади багато років тому задля прогресу країни, зміцнення національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності. Як показав час, це також цивілізаційний вибір, адже ми отримали чіткі зовнішньополітичні орієнтири, що на сучасному етапі розвитку державності є надзвичайно важливими й мають мобілізувати та консолідувати українське суспільство й державу. Поява нових членів, а отже, розширення родини демократичних держав, визначатиме ситуацію в самій Європі в третьому тисячолітті та її місце у глобальному світі [2, с. 80].

Це розуміють не лише українці, а й держави-члени Європейського Союзу. Це підтверджується тим фактом, що 23 червня 2022 року вони проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, що офіційно запустило процес її членства в Європейському Союзі. Однак це рішення є лише першим кроком. Надалі Україна має здійснити низку реформ і адаптувати своє законодавство до європейських стандартів.

Звернення до поняття «європейський стандарт» свобод передбачає визнання наявності та поступового формування правових стандартів, які є застосовними до всіх держав у відповідній сфері. В умовах сучасного стану правової дійсності чітко простежується становлення пра-

вопорядку, що може бути охарактеризований як «континентальний», однією з визначальних рис якого є утвердження високих вимог до свободи, зокрема завдяки його динамічному, еволюційному характеру. Водночас цей процес стикається з активним спротивом як ззовні, так і зсередини. Так, відповідно до статті 2 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (Лісабонського договору), фундаментальними цінностями Європейського Союзу є повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та прав людини, включно з правами осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність прав жінок і чоловіків. Діяльність Союзу на міжнародній арені має керуватися принципами, що надихали його створення, розвиток і розширення, та які він прагне поширювати у світі, а саме: демократія, верховенство права, універсальність і неподільність прав людини та основоположних свобод, повага до людської гідності, принципи рівності й солідарності, дотримання принципів Статуту ООН і норм міжнародного права – усе це в сукупності утворює так звані «європейські стандарти» [2, с. 81].

Модернізацію Конституції України на сучасному етапі також умовно можна назвати «європейською інтеграцією», що ґрунтується на європейських цінностях і принципах.

Положення Конституції України загалом становлять досить міцне підґрунтя для нормативного регулювання прав і свобод людини та громадянина в інформаційній сфері. Основною конституційною базою для таких взаємопов'язаних прав, як свобода вираження (включаючи свободу інформації) та право на доступ до інформації, є стаття 34 Основного Закону України. Окрім права на вільне вираження поглядів і переконань та права на вільне збирання, зберігання, використання й поширення інформації (стаття 34) [1], Конституція України також закріплює

право кожного громадянина ознайомлюватися з інформацією про себе, яка зберігається в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях (частина третя статті 32), гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту (частина друга статті 50), право знати свої права й обов'язки (частина перша статті 57) та встановлює обов'язок доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки громадян, у порядку, визначеному законом.

Оновлення Конституції України (йдеться про надання належного конституційного закріплення національним стратегічним орієнтирам) має стати не просто черговим етапом еволюції правової системи, а втіленням свободи українського народу, яка усвідомлюється та визнається не лише представниками вищої державної влади, а й пересічними громадянами України, – збалансованим Основним Законом із переважно диспозитивним типом правового регулювання. Це означає, що цей документ має забезпечити поєднання державної відповідальності й дисципліни з широкими і гарантованими правами особи, яка діє на власний ризик. Це особливо актуально з огляду на те, що чинна Конституція України не відповідає засадам органічного конституціоналізму. Відтак, національний конституціоналізм має знайти внутрішні ресурси, щоб, по-перше, звільнитися від залишків розподільчого соціалізму, а по-друге – досягти реальної свободи і демократії, оновити Основний Закон України та привести його у відповідність до вищезгаданих міжнародно-правових актів шляхом імплементації їхніх положень у національне законодавство.

Національний підхід до конституційних гарантій інтелектуальної свободи не є достатнім. Конституція України не проводить розмежування між професійним і непрофесійним використанням свободи вираження поглядів (свободи слова). Тим часом стаття 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), яка передбачає можливість

обмеження реалізації свободи вираження у 13 випадках, нині доповнюється положенням статті 13 Хартії основоположних прав Європейського Союзу (2000), яка забезпечує повне звільнення від обмежень у професійних сферах літератури, мистецтва та науки («мистецтво та наукові дослідження мають бути вільними від обмежень»). Окремо Хартія гарантує свободу університетів (академічну свободу), яка поки що не відображена в Конституції України та відповідному проекті Конституційної комісії.

Основний Закон України також не містить положення про так званий «триступеневий тест», який є обов'язковим для європейських країн, згідно з яким усі можливі обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод повинні: а) бути необхідними в демократичному суспільстві; б) бути передбаченими виключно законом; в) суворо відповідати меті, задля якої вони вводяться.

Фундаментальне право на свободу вираження поглядів зазвичай вимагає балансування із захистом честі й гідності особи. Проте у випадках, коли висловлювання становлять напад на людську гідність, є непристойними або наклепницькими, свобода вираження має бути обмежена. У цьому контексті вартий уваги аналіз справи «Рольфсен та Асоціація норвезьких видавців проти Прокуратури Норвегії» [6]. Верховний суд Норвегії одностайно постановив, що має діяти широкозахисний режим щодо нерозголошення журналістських джерел навіть у межах антиекстремістського розслідування. Норвезький документаліст Ульрік Імтіаз Рольфсен знімав фільм про ісламський екстремізм, у якому було зафіксовано норвезького громадянина, який перебував під спостереженням Служби безпеки Норвегії (PST), згодом заарештованого за підозрою в спробі приєднання до ІДІЛ у Сирії. PST здійснила обшук і вилучення фільму режисера. Суди першої та апеляційної інстанцій ухвалили рішення на користь збереження арешту фільму, обґрунтовуючи це суспільним інтересом у сфері національної безпеки. Однак Верховний суд скасував рішення, встановивши, що зміст відео не підпадає

під винятки, передбачені статтею 125 Кримінального процесуального кодексу Норвегії, оскільки файл не мав «життєво важливого» значення для розслідування.

Європейський суд з прав людини зважив на необхідність балансування між інтересом у захисті джерел інформації та публічним інтересом у запобіганні тяжким злочинам, відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Було визнано, що документальний фільм Рольфсена становить «ядро розслідувальної журналістики», а ефективний захист джерел є критично важливим для здійснення такого виду діяльності. Інший кейс – справа «Сюрек і Оздемір проти Туреччини» [7]. Європейський суд з прав людини розглянув справу про засудження власника та головного редактора газети за інтерв'ю з лідером Робітничої партії Курдистану. Суд дійшов висновку, що навіть за наявності напруженої безпекової ситуації сама публікація інтерв'ю з представником ворожої організації не може автоматично виправдовувати втручання держави у свободу вираження поглядів. Турецька держава не гарантувала право на отримання інформації. Ще в одній справі – «The Sunday Times проти Сполученого Королівства» [8]. Європейський суд з прав людини встановив, що заборона на публікацію *The Sunday Times* матеріалу щодо досудового врегулювання у справі «дітей талідоміду» порушила свободу слова. Хоча британське законодавство дозволяло обмеження з метою забезпечення неупередженості суду, Суд визнав, що таке втручання було непропорційним, адже тема мала суспільний інтерес, публікація була виваженою, а ризик підриву авторитету правосуддя – мінімальним.

Вище подані судові рішення, які стосувалися порушення свободи вираження поглядів, можна констатувати, що ці справи розглядалися як національними, так і регіональними судами та встановили глобальні стандарти, що вплинули на юрисдикції поза межами країни ухвалення.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що європейська інтеграція України є не лише політичним і стратегічним вибором, а й цивілізаційним актом само іден-

тифікації українського народу в межах демократичного правопорядку. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС знаменує формалізоване визнання її прагнення до спільних європейських цінностей, однак потребує глибокої трансформації правової та інституційної системи. Європейські стандарти у сфері прав і свобод, включаючи свободу вираження поглядів, стали нормативним орієнтиром для оновлення вітчизняного законодавства, зокрема в контексті проведення конституційних реформ.

У цьому ключі Конституція України потребує якісного оновлення, яке повинне відображати не лише внутрішні запити на свободу та гідність, а й бути уніфікованим з положенням міжнародно-правових актів, що становлять правову основу європейського простору. Недостатня конкретизація інтелектуальних свобод і відсутність поділу між професійним і непрофесійним користуванням свободою слова в Основному Законі України вимагає усунення відповідними змінами до Конституції. Впровадження триступеневого тесту для обмеження прав і свобод згідно з європейською доктриною «необхідності в демократичному суспільстві» може стати інструментом запобігання свавільному втручання держави у сферу прав людини. Практика Європейського суду з прав людини демонструє баланс між свободою вираження поглядів та захистом інших легітимних інтересів – приватності, честі, безпеки. Рішення Європейського суду з прав людини щодо свободи слова формують універсальні правові стандарти, які мають бути не лише враховані, а й імплементовані в національне конституційне середовище України. Перехід до органічного типу конституціоналізму, заснованого на пріоритеті прав людини, свободі, плюралізмі та демократичній відповідальності, є передумовою не лише формального наближення до Європейського співтовариства, а й зміцнення правопорядку та Української державності.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу : монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. 419 с.
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. Ст. 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21. 06. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31.Ст.241.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17. 07. 1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Análise jurisprudencial em português sobre liberdade de expressão ao redor do mundo por Columbia Global Freedom of Expression. URL : <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/analise-jurisprudencial-em-portugues-sobre-liberdade-de-expressao-ao-redor-do-mundo-por-columbia-global-freedom-of-expression/> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Case of Sürek v. Turkey (No. 1) Application no. 26682/95. 8 July 1999. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58279%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58279%22]}) (дата звернення: 20.05.2025).
8. Case of the Sunday Times v. The United Kingdom. Application no. 6538/74. 26 April 1979. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]}) (дата звернення: 20.05.2025).

Slinko T. M. Implementation of European Standards on Freedom of Expression in the Constitution of Ukraine

*The article focuses on the conceptual and legal foundations of implementing European standards in the field of freedom of expression into the Constitution of Ukraine. The author argues that freedom of expression is not only a fundamental human right but also a key element of democratic legal order, serving as an indicator of the quality of public governance, the legal regime, and social openness. Ukraine's European integration is viewed as both a strategic and civilizational choice, necessitating not merely the adaptation of national legislation to the *acquis communautaire*, but also a profound constitutional transformation.*

Special attention is given to the analysis of Article 34 of the Constitution of Ukraine in the context of the state's international obligations, particularly concerning the establishment of an effective mechanism for exercising and restricting freedom of expression in line with the three-part test. This test requires that any restriction must pursue a legitimate aim, be clearly defined in law, and be necessary in a democratic society. The paper highlights the lack of constitutional differentiation between professional and non-professional use of freedom of speech, the absence of constitutional recognition of academic freedom, and the limited specification of intellectual freedoms.

Based on the case law of the European Court of Human Rights, the study demonstrates the necessity of careful balancing between freedom of expression and legitimate interests such as dignity, security, and public order. The article asserts that incorporating European standards on freedom of expression into the Constitution of Ukraine is not only a requirement of the time but also a tool for progressing toward organic constitutionalism – one that prioritizes human rights, democratic accountability, and the rule of law.

Key words: *freedom of expression, European standards, Constitution of Ukraine, freedom of speech, human rights, European integration, human rights restrictions, European Court of Human Rights.*